

Foglaltház és civil társadalom

Dunajcsik Péter Maxigas
maxigas@anargeek.net
2005.08.30

A civil társadalom egy alapvető ellentmondásra épül: az állami politikai gyakorlat kritikáját hivatott gyakorolni, viszont ebben az állam támogatja. Olyan, mint a király udvari bolondja, aki szabadon beszélhet a király udvarában. A foglaltház azonban nem elégszik meg az udvari bolond jól körülírt szerepével, hanem kilépve belőle fenékre billenti a királyt.

A következő oldalakon a civil társadalom anarchista kritikáját adom, bemutatva a foglaltház mozgalmát, és kiemelve azokat az pontokat, ahol a hagyományos civil szervezetek és a foglaltházak gyümölcsözően együttműködhetnek.

Az anarchista kifejezéstől nem kell megijedni, civilizált emberek előtt általában az „autonóm“ jelző mögé bújunk. Mégis mit értünk ezek alatt? Álljon itt a Globális Népi Akciófront, a People's Global Action értékeit meghatározó lista (Hallmarks):¹

1. A kapitalizmus, az imperializmus és a feudalizmus teljes és erőteljes elutasítása; mindenféle kereskedelmi egyezményrel, intézménnyel és kormánnyal együtt, akik az (ön)pusztító globalizációt képviselik.

2. Elítéljük az uralom és a megkülönböztetés minden formáját, mint például a férfiuralom, a fajgyűlölet, és a vallási feudalizmus. Hiszünk minden emberi lény abszolút méltóságában.

3. Vállaljuk a konfrontációt, mivel meggyőződésünk, hogy a jelenlegi elfogult és antidemokratikus rendszerben, ahol az egyetlen igazi politikai erő a nemzetközi tőke, a lobbizás nem érhet el jelentős eredményeket.

4. Direkt akcióra és polgári engedetlenségre hívunk fel, támogatjuk a társadalmi mozgalmak küzdelmeit, pártoljuk az ellenállás minden formáját, ami a lehető legjobban tiszteli az életet és az elnyomottak jogait, illetve alternatívát kíván nyújtani a globális kapitalizmusra.

5. Szervező elvünk a decentralizáció és az autonómia.

A PGA egy mozgalom, és nem egy szervezet. A PGA-nak nincsenek tagjai; nincs és nem is lesz jogi személyisége. Egyetlen szervezet vagy jogi személy sem képviselheti a PGAt.

¹ A People's Global Action valóban globális anarchista-antikapitalista mozgalom (jelszava: "We are everywhere!"), ezért a Hallmarks nem csak az európai viszonyokból indul ki, hanem például azokat a problémákat is tükrözi, amivel az indiai ellenállás került szembe.

1. Bevezető

Először is, mi a foglaltház? Nyilván onnan kell elindulni, hogy foglaltház az, amit annak mondanak, illetve annak vallja magát. Ez azonban az elemzés szempontjából nem célszerű, hiszen pont azt akarjuk megtudni, hogy miket neveznek foglaltháznak. Ezért az identitás mellett a gyakorlatot is figyelembe kell vennünk. Amennyiben normatív definíciót adnánk („A foglaltház egy...“), a foglaltház identitással rendelkező helyek nagy része fennakadna a rostán, tehát a definíció tisztasága ellenére a vizsgált jelenség mégis kicsúszna a kezünk közül. Ezért egy ideáltipikus definíciót adok, vagyis egy sor szempontot, amik az ideális foglaltházat jellemzik. Minél több szempontnak felel meg egy adott hely, annál nagyobb esély van rá, hogy a foglaltházakra jellemző módon működik, vagy annak vallja magát. A szempontokat az alábbiakban foglalom össze:

Mi a foglaltház?

- Tér, fedett terület.
- Illegális házfoglalás keretében szerezték meg, vagy jelenleg is illegális.
- Nem csak egy lakás vagy egy emelet, hanem egy egész ház (legjobb, ha több emeletes).
- Egy nagyobb városban van.
- Része a város kulturális életének.
- Politikai célokkal (is) működik.
- Bázisdemokratikus közösség.
- A következő funkciókat látja el:
 - lakóhely
 - alkalmi szállás
 - szociális szállás

 - kultúrház
 - mozi
 - internet-kávézó

 - infoshop (információs központ)
 - könyvtár
 - könyvesbolt

 - kiállítóterem
 - múzeum
 - műterem

 - kocsma
 - koncertterem
 - próbaterem

- műhely
- gyár
- bolt

- szerkesztőség
- iroda
- egyéb: képzőközpont, színház, raktár, etc.

- Ezek a funkciók átfedik egymást, illetve összekeverednek, így egy termékenyebb környezet jön létre.

A foglaltház az ellenkultúra intézménye, a szónak egy igen átfogó értelmében. Két szempontból is totális akar lenni: intenzív és extenzív módon. Az utóbbi azt jelenti, hogy a többségi társadalom, illetve az állam minél több legitimációs, reprezentációs eszközét próbálja megvalósítani saját változatban, melyek segítségével az uralkodó ideológia újratermeli magát. Az intenzív totalitás a saját változatot jelenti, vagyis minden egyes szokást, ami a többségi társadalomban működik, a foglaltház újragondolt formában állít munkába. Tulajdonképpen ez az újragondolás jelenti az ideológiai tartalmat, ami áthatja a házat, és ami bármiben megjelenhet. A megközelítés totalitása adja a foglaltház előnyét más civil eszközökkel szemben, mint a lobbizás, a standolás, a tüntetés vagy az egyéb utcai akciók.

A foglaltház egy totális társadalmi alternatívát mutat fel, ami egyszerre a megvalósult forradalom, illetve a forradalom ígérete - vagyis példát mutat. Ez a példa azonban nem egy elszigetelt probléma elszigetelt megoldása, hanem egy olyan életmód, ami egész megoldáshalmazokat tartalmaz beágyazva a mindennapi élet szövetébe. Nem csak egy pusztán megoldást mutat be, hanem azt is, hogy lehetséges ezt a megoldást beépíteni az egyes ember napi életébe. (Ilyen értelemben a fenntarthatóság fenntartható példáiról beszélhetünk.) Ráadásul mivel nem elszigetelt egyének elszigetelt életmódjáról van szó, ezért olyan személyközi viszonyokat is képes felmutatni, amelyek nehezen fogalmazhatóak meg más módon, viszont az új világregend alapját adják: egy más politikát.

Az eddig elmondottak a legfontosabbak, úgyhogy egy konkrét példán keresztül bemutatom, hogy a fent említett szempontok hogyan valósulnak meg a gyakorlatban. Az AK57 mint@foglaltház a Dohány utca 57. szám alatt, a 128-as kapucsengő mögött működik már több, mint egy éve.²

² Az AK57 azután jött létre, hogy 2004 októberében Centrum Csoport elfoglalta az üresen álló Úttörő Áruházat. Itt két hétig működött foglaltház, majd a nyilvános megnyitót követő napon a tulajdonos képviselőjével történt megegyezést követően a házfoglalók kiköltöztek. A sajtóvisszhang majdnem teljes dokumentációja az indymedia.hu/foglalthaz oldalon található, néhány egyéb információval egyetemben. Az AK57 jelenlegi tevékenységéről az ak57.freeblog.hu oldal nyújt felvilágosítást. Az AK57 kollektíva email címe: ak57@indymedia.hu.

Mitől a foglaltház az AK57?

-Tér, fedett terület. - Az AK57 egy pince.

- Illegális házfoglalás keretében szerezték meg, vagy jelenleg is illegális. - A helyet egy vidéki egyesülettől kaptuk, közös költséget és rezsit fizetünk, ez kb. 35-40.000 HUF havonta. (A foglaltházak egyik szlogenje egyébként: „A bérleti díj lopás“.)

- Nem csak egy lakás vagy egy emelet, hanem egy egész ház (legjobb, ha több emeletes). - Az AK egy 120m(2)-es pince, ami kb. 6-7 helyiségre van osztva. Egy pesti bérház udvaráról nyílik, és csak az juthat be, aki tudja a megfelelő kapucsengőszámot, amit azonban a szubkulturális kommunikációs csatornákon keresztül hirdetünk.

- Egy nagyobb városban van. - Budapest Magyarország fővárosa. Egyébként Európa szinte minden fővárosában van foglaltház, általában több is.

- Része a város kulturális életének. - Bár az AK sok szállal kötődik a város kulturális életéhez, a palettán nem igen látszik.

- Politikai célokkal (is) működik. - Az AK57 rövidítés: jelenthet Aktivista Klubot vagy Anarchista Központot, de a dekoráció és a jelek a falakon egyértelművé teszik a rendszerellenes politikai üzenetet.

- Bázisdemokratikus közösség. - Minden hétfőn közös vacsora közben gyűlnek össze a keménymag tagjai, hogy a bázisdemokrácia elvei alapján megvitassák a közügyeket.

- A következő funkciókat látja el:

- lakóhely - jelenleg 2 ember lakik állandó jelleggel a helyen, egy harmadik pedig ideje nagy részét itt tölti.

- alkalmi szállás - most már több, mint négy hónapja lakik egy quebeci lány az AK-ban, illetve három nappal ezelőtt egy Sierra Leone-i és egy kenyai embernek adtunk egy-két hétre szállást. A héten az AK-ban aludt egy brazil punkzenekar is.

- szociális szállás - az egyik bentlakó hajléktalan volt, illetve két-három napig több hajléktalan is lakott már lent, de végül mindig tovább álltak, mert szégyellték magukat, és úgy érezték, nem tudják visszaadni a közösségnek, amit kapnak.

- kultúrház - az AK különböző szolgáltatásaiból tkp. összeáll egy kultúrház tevékenysége.

- mozi - rendszeres vetítések. Jelenleg képzőművészeti és ad-hoc filmklub működik, őstől a kiberpunk filmklub is újraindul. Ezen kívül rendszertelen rendszerességgel vetítünk aktivista filmeket.

- internet-kávézó - az internetet egy szimpatizáns lakótól kapjuk ingyen, a szolgáltatás igénybevételét szintén díjmentesen biztosítjuk két számítógépen és két wifi adón keresztül.

- infoshop (információs központ) - az AK folyosóin több különböző profilú hirdetőtábla található, a kiadványoknak és a szórólapoknak külön-külön rekeszeket szereltünk a

könyvtárszoba falára, és ugyanitt két szekrényben tároljuk a megvásárolható, elvihető, vagy helyben olvasható aktivista információkat.

- könyvtár - az AK kb. 500 kötetre rúgó könyvtárral rendelkezik, aminek nagy része témák szerint csoportosítva, abc sorrendben található meg a különféle könyvesboltokon.
- könyvesbolt - az infoshop keretében könyvesbolt is működik.
- kiállítóterem - az AK57 kiállítótere egy folyosó két fala, ahova kb. havi rendszerességgel kerülnek fel az új kiállítások, természetesen kiállítás megnyitók kíséretében.
- múzeum - az AK57-ben nincs múzeum.
- műterem - az AK57-ben nincs műterem.
- kocsmá - az AK57-ben csináld-magad kocsmá működik, ami azt jelenti, hogy az önkiszolgáláson túl a beszerzés is a védégek dolga.
- koncertterem - mivel igyekszünk tekintettel lenni a körülöttünk lakók nyugalmára, nem rendezünk koncerteket.
- próbaterem - bár néhány utcazenész mostanában szokott próbálni az AK különböző helyiségeiben, a hangpara miatt az AK-ban nincs külön erre a célra kialakított helyiség, és nincs ilyen rendszeres program sem.
- műhely - a pince legnagyobb helyisége a műhely, ahol a különböző barkács- és dekoeszközök találhatóak. Gerilla propaganda akciók és tüntetések előkészítése és felújítási munkálatok folynak itt, valamint van jelvénykészítő gép mindenféle nyersanyaggal, munkapaddal együtt.
- gyár - rendszeres termelőmunka nem folyik az AK-ban.
- bolt - könyveken és étel-italon kívül nem árusítunk semmit, és ezeknek is csak ajánlott áruk van.
- szerkesztőség - az indymedia.hu munkatársai gyakran használják a helyi infrastruktúrát a szerkesztőségi tevékenység elvégzésére, többek között a szerkesztőségi üléseket is itt tartjuk.
- iroda - az AK57-ben nincsen iroda.
- egyéb: képzőközpont, színház, raktár, etc. - a raktárhelyiségben és a műhelyben rengeteg lomot és anyagot tárolunk, ami előbb-utóbb hasznosnak bizonyul, akár a helyi felújítás és dekoráció céljára, akár más projektekhez, vagy személyes használatra.

- Ezek a funkciók átfedik egymást, illetve összekeverednek, így egy termékenyebb környezet jön létre. - Pont a kevés hely és az ebből következő általános zsúfoltság miatt ez a hely egyik legfőbb problémája, ugyanakkor legizgalmasabb jelensége.

Mint a fenti felsorolásból kiderül, az AK57 a foglaltház ideálját a lehetőségek határait feszegetve kísérletet tesz arra, hogy a foglaltház-jelenség teljes spektrumát felvonultassa. Így tulajdonképpen összefoglalja a foglaltházak típusait, hiszen a legtöbb ilyen hely csupán egy-két funkcióra koncentrál, mint a lakás, a műterem vagy a könyvtár. A londoni LARC (London Action Resource Centre) például egy külvárosi utca keskeny, háromszintes házában működik. Ott nem lakik senki, és csak igen korlátozott nyitvatartással működik, és néhány embernek van hozzá kulcsa. Az első szinten előadó terem van, a második szinten könyvtár, a harmadikon gépterem internet hozzáféréssel, innen pedig tetőkert nyílik. A LARC így még mindig egy relatíve komplex foglaltház. Egyértelmű, hogy a foglaltházak statisztikailag

leggyakoribb formája az egyszerű lakószkvat, amit használói pusztán lakás céljára foglaltak le. Ezek a helyek adják a foglaltház legalapvetőbb formáját, azonban működésüket tekintve még ezek is eltérnek az egyszerű szociális lakásfogalásoktól, hiszen egy sajátos átpolitizált szubkultúrába illeszkednek.

Ezeokról a szubkulturális meghatározottságokról lesz szó a következő részben, most csak annyit, hogy pl. ezekben a házakban lehet megszállni a nagyobb globalizáció-kritikus találkozók alkalmával, mint például az Európai Társadalmi Fórum, vagy a WTO és G8 elleni megmozdulások.

2. Szubkulturális háttér

Megítélésem szerint a következő szubkulturális hatások megtermékenyítő metszéspontjában működnek a foglaltházak:

- zöld
- hippí
- hardcore punk
- kiberpunk
- anarchista

Ezeket sorban kifejtem, megvilágítva az egyes szubkultúrák lényegi sajátosságait, illetve megjelenési módjaikat a foglaltházakban. Mint említettem, a foglaltházak egyfajta ellenkultúrát alakítanak ki, újragondolva az élet minden területét. Az egyik cél tehát egy totális, lokális és permamens forradalom. Ezáltal a következőkben az a kérdés, hogy a különböző szubkultúrák milyen területeken képesek életmódként megvalósítható alternatívákat felmutatni, melyeken keresztül átélhető egy ellenkulturális identitás.

Az életmódforradalom ugyan csak a foglaltház egyik vetülete, azonban etikailag és taktikailag ez alapozza meg az ellenállás többi (konfrontatívabb) formáit. Az ideáltipikus foglaltház konkrétan vagy metaforikusan ostrom alatt álló vár, ahonnan a közösség kirohanások vagy portyázások során csap le a kapitalista túlerő egységeire. Akik pusztán alternatív életformát látnak a foglaltházban, azokat az „életmód-anarchista“ (lifestyle anarchist) pejoratív jelzővel szokás illetni.

A legtöbb hagyományos civil szervezet azonban addig sem jut el, hogy tagjai az általuk kidolgozott alternatívákat saját életvilágukban érvényesítsék, ami etikai-legitimációs kérdéseket vet fel, vagyis hogy létezik-e egzisztenciális fedezete az általuk képviselt

normáknak. Jó ellenpélda a NANE Egyesület irodája, amiből sajátos női teret, férfimentes övezetet csináltak.³ Viszont ez a civil szervezet is egyetlen témára koncentrál, ezért bár nagyon hasznos munkát végez a rész megoldások kidolgozásában, mégsem képes egy szerves totális alternatívát megfogalmazni.

A szerves totális alternatíva felmutatása azért fontos, mert csakis ez az, amihez az átlagemberek természetes viszonyt tudnak kialakítani. Ez a kulcsa a fent említett udvaribolond-szerepből való kilépésnek, ez az a pont, ahol a rendszer által jól meghatározott speciális tanácsadói szerepből kilépve egy civil csoportosulás nemcsak tanácsot, hanem egy teljes alternatív életmódot nyújt az érdeklődőnek. Sokkal természetesebb élethelyzet, hogy valaki meg akar inni egy sört a barátaival egy olcsó kocsmában (amit a foglaltházban fog megtalálni - ahol az antikapitalista rendszer miatt az árak verhetetlenek), minthogy részt vesz egy feminista akciónapon. Ráadásul ha mégis találkozik egy civil szervezet akciójával, akkor egy olyan szituációba kerül bele, ahol sokkal inkább le vannak osztva a szerepek, adott esetben egy stand vagy egy egyenruha választja el a civilektől, és az egész találkozó feloldódik a látványosság társadalmának⁴ differenciálatlan masszájában. A szubkultúrák ilyen közvetlen találkozások eredményei, és annak bizonyítékai, hogy az ilyen közvetlen kapcsolatokon keresztül milyen hatékonyan terjednek a kulturális minták, legyenek bármilyen ellentétesek a többségi társadalom értékeivel. Azonban az átlagos szubkultúrák is csupán az élet egy-egy részét (legyen az a fiatalság vagy a 'kikapcsolódás') képesek másképpen elképzelni, ezért tűnnek olyan torznak a külső szemlélő számára. A foglaltházban viszont a 'házfoglalók' egyszerű emberekként vannak jelen, csakúgy, mint a látogatók. Természetesen ez nem lenne elegendő, ha nem lennének olyan szituációk, ahol ez az elméleti egyenlőség gyakorlati kapcsolattá alakul, például egy olyan kocsmában, ahol természetes, hogy az asztaltársaságok közös vitákat folytatnak. Mindenesetre a szubkultúrák azok, amikből összeáll a kép, amik táplálják a foglaltházat. Ugyanakkor a szubkultúrák a fő kommunikációs csatornák közé tartoznak, amiken keresztül a foglaltház kapcsolódik a társadalom többi részéhez: ezeken keresztül személyi utánpótlást, munkaerőt, anyagi javakat kap, és társadalomformáló hatásának jelentős részét is ezeken keresztül hatva fejt ki.

2.1 Zöld

A környezettudatos életmód nem nyújt átfogó alternatívát a társadalmi létre, viszont rengeteg részletkérdésben tesz alternatív javaslatokat, melyek nem csak az egészséges életet

³ NANE: "Nők A Nőkért Együtt az erőszak ellen".

⁴ A látvány társadalmának első és legfontosabb megfogalmazója a szituacionista Guy Debord. *La Société du Spectacle* c. könyvét Erhardt Miklós fordította magyarra *A spektakulum társadalma* címmel. Kiadás alatt.

és civilizációnk fennmaradását (vagyis az egyed- és fajfennmaradást), hanem a társadalmi igazságosságot is célozzák. A környezetvédelem feloldását a társadalmi igazságosságban a jövő nemzedékek jogainak fogalma végzi el. Azáltal, hogy elismerjük, hogy a ránk következő nemzedékeknek (adott esetben a gyerekeinknek és azok gyerekeinek) is egyenlő jogai vannak velünk, egyértelművé válik, hogy meg kell őriznünk számukra az élet alapvető feltételeit, legyen az a természet esztétikai élvezete vagy a puszta ivóvíz.

A fenntarthatóság a foglaltházban például a szelektív hulladékgyűjtésen, a hulladék mennyiségének csökkentésén, az újrafelhasználáson, a vegyszerek használatának minimalizálásán keresztül valósul meg. Ezek az alternatívák úgy állnak szemben a fogyasztói társadalommal, hogy közben olcsóbb megoldást kínálnak a különböző problémákra, az ecettel való mosogatáson keresztül a retextil bútorokig. Ilyen a vegetáriánus életmód is, amelyet rengeteg különböző okból választanak. A társadalmi igazságossághoz hozzátartozik, hogy az állattenyésztés sokkal több erőforrást (földet, vizet, munkát) igényel, mint a növénytermesztés, és amennyiben elimerjük, hogy mindenkinek joga van az élethez, és így a táplálkozáshoz, valamint hogy egy véges méretű bolygón élünk, akkor el kell fogadnunk, hogy nem lehet mindenki húst. Másrészt a sok hús egészségtelen, így miközben másokat kizsákmányolunk, magunkat is tönkretesszük. A vegetáriánizmus többi okával a későbbiekben még foglalkozom. Az étkezéshez kapcsolódik a fair trade mozgalom is, ami az igazságos kereskedelem terjesztését tűzte zászlajára, vagyis hogy a profit nagy része eljusson a termelőhöz, és a vevő cserében biztos lehessen benne, hogy vegyszermentes, tiszta gényállományú, fenntartható módon előállított terméket kap. A foglaltházakban ezért előnyben részesítik az ilyen és ehhez hasonló alapanyagokat. Az autómentes közlekedés szintén a zöld szervezetek kampányainak kiemelt témája, amit elég könnyű megvalósítani egy olyan közegben, ahol az emberek nagy részének ha akarna se lenne pénze autót venni. Talán pont ezért, a foglaltházakban kiemelten támogatják a bicikliseket, az AK57-ben például a bejárat mellett a falon biciklipumpa lóg, és más szerszámok is megtalálhatóak a műhelyben. A Critical Mass⁵ hagyománya sikeresen politizálta a biciklizést és frontba rendezte a biciklistákat, egyfajta Bicycle Pride mozgalomként működve.

Akik a fenntartható életmódot egyszerre nyílt demonstrációként és mindennapi gyakorlatként, közösségi formában akarják megvalósítani, azoknak megfelelő terep a foglaltház. Ezért a foglaltház legénységéből sokan zöld szervezetek aktivistái.

Nyugat Európában a populáció méretei és a jóléti államok miatt a szubkultúrák jobban

⁵ A Critical Mass rendszeres időközönként megrendezett biciklis felvonulás, amely San Francisco városából indult, és az utóbbi években Magyarországon is meghonosodott.

elkülönülnek egymástól. Magyarországon azonban zöld és az anarchista szerveződések igen nagy személyi átfedést mutatnak. Ezért itthon a foglaltház mozgalom erősebben kötődik a civil szférához, főleg a zöld szervezeteken keresztül. Az érintkezés pontosabb módozata a politikához való viszony függvénye.

Mind az egyes foglaltházak, mind az egyes zöld szervezetek között jelentős különbségek vannak a politikához kialakított viszonyuk tekintetében. Általános szabály, hogy minél politizáltabb egy foglaltház, annál szorosabb kapcsolatot ápol a zöld mozgalommal. A környezetvédelem a foglaltház politikájának szerves része. A politika viszont nem szerves része mindegyik zöld szervezet környezetvédelmének. Magyarországon legalábbis három halmazt különböztethetünk meg a zöldszervezetek politikai viszonyulását illetően: (1) régivágású környezetvédő szervezetek, (2) globalizációkritikus zöldszervezetek, (3) ökopolitika szervezetek. A foglaltház minden halmazhoz speciális viszonyt képes kialakítani. A régivágású zöldszervezetek (1), sőt, az ökofalvak speciális életmódbeli kérdésekben működnek együtt a foglaltházakkal, mint például a hulladékgyűjtés/szállítás/raktározás, vagy a fair-trade kereskedelem. Itt a viszonyt a kölcsönös nagyrabecsülés jellemzi. A globalizációkritika (2) esetében más a helyzet, hiszen a foglaltházmozgalom maga is a tágabb globalizációkritikai mozgalmak keretében értelmezi önmagát. Mivel a globalizációkritika így mindkét oldalon identitásképző elem, a kapcsolat itt a szolidaritásra épül. A foglaltház közössége így például a saját eszközeivel támogathatja az adott szervezetek megfelelő kampányait. Az ökopolitikai szervezetek (3) nemcsak egyszerűen globalizációkritikát gyakorolnak, hanem ezt az értékrendet a politikai arénában is képviselik. Gyökeresen különböző eszközeik ellenére tehát céljaik igen közel állnak a foglaltház céljaihoz. Ezért itt már nem csak egyszerű szolidaritás és korlátozott együttműködés, hanem kölcsönös támogatás és komoly konspiráció a jellemző. Végezetül megint csak ki kell emelni a személyi átfedések fontosságát. Azért különösen fontosak ezek az összekötő-emberek, mert a foglaltház folyamatosan minimalizálni próbálja hivatalos kapcsolatait, és így viszont mindenféle együttműködés az informális síkon maradhat.

2.2 Hippi

A hippi szubkultúra sokat veszített a népszerűségéből az 1960-as évek óta, de még mindig vannak olyan elemei, amelyeket nem írt fölül egy másik áramlat. Ezek az üzenetek általában a vágyakat és a felszabadítást hangsúlyozzák, és a pacifizmus jegyében fogalmazódnak meg. A foglaltház esztétikája még mindig alapvetően a hippi képi világra épül - a szivárványszínek és a naív festészet eszméket kifejező jelképekkel párosul. Az esztétikán kívül a szabad

szerelem és a különböző drogok, mint az alkohol, a nikotin és a THC használata jellemző, de már nem azzal a radikális önpusztító jelleggel, mint eleinte, inkább egy tudatos hedonista attitűdjével. Ide tartozik még a vagyonközösség eszméje, ami a gyakorlatban azt jelenti, hogy egyrészt az együttélésből következően a legtöbb dolog közös használatban van, másrészt a személyes tárgyak is kölcsönvehetők egy-egy használat idejére. Másrészt a hely fenntartása pénzügyileg is közös teher, ami aszerint oszlik meg, hogy ki mennyit tud rászánni. Az azonban már nem jellemző, hogy az emberek közvetlenül pénzt adjanak egymásnak személyes anyagi gondok enyhítésére. Igaz, erre ritkán lenne igazán szükség, hiszen a kollektíva megkísérli biztosítani a lakáshoz, étkezéshez, szórakozáshoz való jogot. Mindenesetre az elmondható, hogy a hippi szubkultúra nincs forgalomban, mint identitás (vagyis senki nem vallja magát hippinek), és saját infrastruktúrával sem rendelkezik. Másrészt a hippi címke mára sok olyan negatív sztereotípiát szedett fel mind a kispolgári értékrend, mind a mozgalmi értékrendszer nézőpontjából, ami inkább a történeti hippi mozgalom meghaladását hangsúlyozza, mintsem autentikus értékeit. A hippi szó kortárs használatában ez nagyon jól megfigyelhető: vagy a kispolgári közönség használja pejoratív címke gyanánt a foglaltház közösségére, vagy maguk a mozgalmárok jelölik vele a felszínes politikai szlogeneket hangoztató élvhajhászokat.⁶ Az előbbi esetben a külső szemlélők a hippi esztétikai megjelenés alapján vonják le a következtetéseiket, az utóbbi esetben a hippi a tudatos punkmozgalommal áll szemben. Az utóbbi esztétikai szembenállás is, hiszen mint látni fogjuk a punk szubkultúra is rendelkezik sajátos esztétikával, amit érvényesít a foglaltházban. Az emberek nagy része még mindig szeretetteljesen és nagylelkűen fordul a betérő vendégek felé, viszont ez már csak távoli visszhangja a hippik lelkesedésének. Tehát a hippi nem élő, megszervezett szubkultúra, azonban hatását még mindig kifejti, beágyazódva a hatástörténeti tudatba.

2.3 Hardcore punk

A hardcore punk szubkultúra úgy különbözteti meg magát az egyszerű punktól, hogy önpusztítás helyett 'tisztá fejjel' lázad. A punk bizonyos értelemben a foglaltház üzemanyaga: azt az elemi dühöt jelenti, ami a társadalmi igazságtalanságok és az azt elkendőző képmutatás, valamint a világ értelmetlen kegyetlensége és kegyetlen értelmetlensége láttán gyűlik meg az ember szívében, hogy aztán artikulálatlan üvöltésként törjön a felszínre. Ebből az energiából táplálkoznak a foglaltház konfrontatívabb akciói, de a mindennapi élet nehézségeivel szemben is hasznos. A hardcore az értelmetlen lázadást tudatosabb politikára

⁶ Szt. Auby Tamás a Centrum Áruház elfoglalását követő megnyitón hívta fel a figyelmet arra, hogy "a squatban van egy olyan szegmens, ami engem irritál, ez pedig a slamposság, ugye, az a fajta slamposság, ami nem megy a magántulajdon világa ellen, szóval egyszerűen ott toporog a saját koszában."

cserélte. A hardcore punk szubkultúra fénypontja a Straight Edge mozgalom volt, akik visszautasították a drogokat, és kiálltak a vegetáriánus életmód mellett. Ők általában azt mondják, hogy szeretik az állatokat, és ezért nem eszik meg őket. Természetesen mára ez a szubkultúra is felhígult, és jól megfigyelhető a fogyasztói társadalom erodáló erőinek munkája, de a hardcore kemény magja tovább viszi az eredeti szellemiséget. Ez egy zenei irányzat köré szerveződő szubkultúra, tehát álláspontjukat elsősorban a zenében és dalszövegekben fogalmazzák meg. Ennek ellenére a szubkultúra intézményrendszere nem merül ki a zenekarokban és a fellépések helyszíneiben, hanem más formákban is artikulálja magát. Alapvető társadalmi intézmény a fanzin, a fénymásolt (általában A5) formátumú újság, ami minimális költségvetéssel készül, és koncertkritikák, interjúk és dalszövegek mellett egyéb kritikus írásokat, beszámolókat is tartalmaz. Legfontosabb ismertetőjegyei a fekete-fehér kivitel, a montázs esztétikája (sokszor még ma is kivágás-ragasztás technikával állnak össze), illetve a szubjektív hangvétel, az egyéni vélemény felértékelése és az erős fogalmazás. A fanzin a hardcore punk szcénában a társadalmi nyilvánosság formája, a kritikához elengedhetetlen diskurzus platformja. A radikális hangvétel és a kritikai attitűd és a piaci értékek (mint a márkahűség és hírnév) elvetése következtében a zenekarok között nagy a mozgás: átalakulnak, egyesülnek és felbomlanak, közös lemezeket jelentetnek meg, és sokszor aktív résztvevői a fanzinok körül folyó munkának is. A fanzinok ökonómiája is hasonlóképpen alakul. A zenekarokon és újságokon kívül még meghatározó és sajátos intézmény a distro, ami egy lemez- kazetta- fanzin- póló- és kitűzőgyűjtemény. Abból alakul ki, hogy az egyes zenekarok a koncertjeiken árulják a lemezeiket is. Distrot ma már nem csak zenekarok csinálnak, de még mindig a koncert a terjesztés (és a szubkultúra) legfontosabb helyszíne.

Az egész punk mozgalom mozgatórugója a 'D.I.Y. punk ethics', azaz a csináld magad etika. Ne várd hogy mások kiszolgáljanak, hiszen te is meg tudod csinálni! A képzetlen punkzenészek mítosza nem teljesen fedi a valóságot, de ez a hozzáállás a zenében is megjelenik, és innen ered a saját kiadó, terjesztési hálózat és sajtó-orgánum ötlete is, ugyanúgy, mint a biztosítótű használata. Ez a gondolkodásmód azért fontos, mert egyrészt csökkenti a kizsákmányolást (így kapcsolódik mondjuk a zöld ideológiához), másrészt minimalizálja a felsőbb kontrollt (így kapcsolódik az anarchista eszmékhez), harmadrészt lenyomja a költségvetést, ami a lehetőségeket és ezáltal az arculatot is meghatározza. Például nagyon kevés kell ahhoz, hogy valaki a gondolatait a közegben cirkuláltassa, viszont a kiadványok minimalista kiállításuk és erős fogalmazásuk miatt csak ritkán jutnak ki a szubkultúra berkeiből.

A foglalható szintén a csináld magad etikára épül, hiszen a házfoglalók nem fogadják el a

létező kultúrházak kötöttségeit, nem próbálják megreformálni a létező szociális intézményeket (mint pl. a hajléktalanszálló), hanem saját elveik szerint alakítanak ki hasonló funkciókat ellátó intézményeket. Maga a házfoglalás egy ilyen gesztus, és az üzemeltetés is, amihez lehetőleg nem veszik igénybe hivatalos szervezetek támogatását. A foglaltházak így kapcsolódnak a szubkultúrához, és innen már egyértelműen következik, hogy jobban megfelelnek koncerthelyként, terjesztési helyként vagy alkalmi szerkesztőségként, mint más, kapitalista logika alapján megszervezett helyek. Ebből következik, hogy a foglaltházakban hallható és kapható zene pl. nagyrészt a punk szcéna ízlésvilágát tükrözi, illetve punk eredetű az emblematikus kitűző is. Míg a zöld szervezetek sokszor infrastruktúrájukkal segítik a foglaltházakat, a punk szubkultúra inkább használja a foglaltházak infrastruktúráját. Másrészt viszont külföldön igen elterjedt a szolidaritási koncert, ahol a bevételt a foglaltház fenntartására vagy más szociális célra fordítják. Természetesen az összekötő emberek szerepe itt is fontos, bár a punkok általában véve otthonosabban érzik magukat a foglaltház közegében, mint a környezetvédő szervezetek aktivistái. Ezért a házfoglaló mozgalomból sok olyan ember veszi ki a részét, aki a hardcore punk szcénában is aktív.

2.4 Kiberpunk

A kiberpunk szubkultúra relatíve elkülönül a többi tényezőtől, és nem is olyan jelentős, azonban következetesen megjelenik a foglaltházakban, és személyes kedvencem, ezért tárgyalom egy külön részben. Ahogy a punk szubkultúra a zene köré szerveződik, ez a mozgalom irodalmi alapokon nyugszik. Tulajdonképpen a sci-fi egy irányzataként jött létre, William Gibson Neurománc (Neuromancer, 1984) című regénye nyomán. Hősei egy nagyvállalatok által irányított, sötét és elidegenedett közeljövő negatív utópiájában élnek, általában a társadalom perifériáján. A technológiai fejlődés behatolt az emberbe, és átítatja mind a fizikai, mind a szellemi világot. Ennek két prototipikus megjelenési formája a beültetés (implant) és a kibertér. Létezik azonban a kiberpunknak egy olyan reflexiója az aktivista szubkultúrában, ami a hacker-kultúrán keresztül jött létre, és ahol a nagyvállalatok által irányított negatív utópia egyszersmind világállapot és közeljövő, és ahol a perifériáról folytatott technikai jellegű harc mindennapi gyakorlatként értelmezhető. Ilyen csoportok a kanadai TAO, a bécsi múzeumnegyedben üzemelő Netbase, és a lyoni foglaltházból dolgozó PRINT. Ezek olyan csoportosulások, akik neoromantikus köpönyegben harcolnak a globalizációkritikai mozgalom oldalán, a kapitalizmus ellen. Két látszólag ellentétes értékük az anonimitás és a szabad információ. Újabban mindkét érték komoly veszélybe került, ez a szellemi tulajdon, a copyright és a szoftverszadadalmak frontja. Mivel a harc már nem csak a technikai hanem jogi eszközökkel is folyik, egyre több jogász kapcsolódik be a küzdelembe.

A foglaltházakhoz értelemszerűen az igyenes internet kávézót tudják hozzatenni, aminek

megvalósításához újrahasznosított („felszabadított“) hardvert és szabad szoftvert használnak.

2.5 Anarchista

Az anarchizmusnak mindig is rossz híre volt, és a tényleges szellemi és politikai mozgalmak tevékenységét néhány kivételes időszaktól eltekintve az alternatív divat és a bulvárhírek világának jótékony fátyla takarta. Ennek köszönhetően mára az anarchizmus szinte az egyetlen olyan intellektuális iskola, ami nem kompromittálta magát elméletileg, vagy nem süppedt bele az akadémikus infrastruktúra mocsarába. A Tekintély- és hatalomellenes irányzatként a foglaltházak talán legmeghatározóbb szubkulturális összetevője. A nemzetközi anarchista mozgalom mélyen összefonódik a foglaltház mozgalommal, és kidolgozott ideológiai-elméleti keretbe helyezi a foglaltház kulturális gyakorlatát.⁷ Az autonómia, mint központi érték jól összevág a már ismertetett csináld magad punk etikával. Az anarchizmus libertáriánus-szabadelvű gondolatvilága az alapelveken belül meglehetősen sokszínűséghez vezet, így például a főáramú anarchizmus vallásellenessége mellett a keresztény anarchizmus a hívőkhöz is képes szólni. A feminista- antikapitalista- pacifista- és vegetáriánus jelzőket is sokan ezen belül értelmezik, mint az elnyomás nemi (feminista), gazdasági (antikapitalista), vagy faji (vegetáriánus) vonatkozásait. Az anarchizmus szolidaritása és toleranciája, ugyanakkor közvetlen megközelítésmódja az, ami keretet ad a foglaltházban folyó tevékenységeknek. Konkrétabban ez azt jelenti, hogy a lehető legnagyobb befogadókészséget és szabadságot biztosítja anélkül, hogy a foglaltház elvi következetessége sérülne. Az erőszakmentesség és az antifaszizmus szintén fontos tájékozódási pontok.

Ez a szubkultúra azonban ennél sokkal konkrétabban működteti a foglaltházat: az anarchizmus hagyománya termelte ki a foglaltház konkrét ideológiai-legitimációs alapját, az egalitáriánus, bázisdemokratikus, konszenzusos döntéshozatali mechanizmust, ami a foglaltház működésének hatalmi strukturáját adja. Az egalitáriánus a mechanizmus célját határozza meg, a bázisdemokrácia az, hogy kik hozzák a döntéseket, a konszenzusos döntéshozatal pedig azt, hogy hogyan. Az egalitáriánus magáért beszél: lényege, hogy mindenki egyenlően kivehesse a részét a döntéshozatalból, hiszen mindenkinek joga van beleszólni a saját életét érintő ügyekbe. A bázisdemokrácia azt jelenti, hogy azok hozzák a döntéseket, akikre a döntések vonatkoznak. Így tehát szemben áll a képviseleti demokráciával, ahol választott képviselők hoznak döntéseket a választók nevében, mint a Magyar Parlamentben. Az egyszerű bázisdemokrácia természetesen csak kisközösségekben

⁷ A foglaltházak anarchista elméletét és gyakorlatát a XVII. századi angol földfoglalók, a Diggerek alapozták meg. A modern mozgalom meghatározó elméleti szövege az ontológiai anarchista Hakim Bey *Temporarily Autonomous Zone* című írása, illetve a CrimethInc. kollektíva kiadványai.

hatékony, de vannak olyan elméletek, amelyek széles társadalmi részvételre épülnek. Ezeket általában a 'részvételi demokrácia' (participatory democracy) jelzővel illetik, és sokszor összekapcsolódnak a kommunikáció-technológiai fejlesztésekkel, illetve a közösségfejlesztéssel.⁸ Hakim Bey szociológiai és történeti antropológiai kutatásokra hivatkozva a kisközösségek ideális méretét 60 főben határozza meg.⁹ Hatékonyság szempontjából a bázisdemokrácia erőssége, hogy mivel a döntéseket nem a képviselők, hanem maguk az érdekeltek hozzák, ezért a döntéshozók jobban ismerik a saját igényeiket. Fontos szempont a szakértők bevonása is, ez azonban mind a képviseleti, mind a bázisdemokráciában ugyanúgy működik: a szakvélemények nem rendelkeznek kényszerítő erővel, hanem pusztán a tájékozódást szolgálják. A bázisdemokrácia gyengéje a képviseleti demokráciával szemben, hogy megfelelő retorikai képességek kellenek ahhoz, hogy az ember megfelelően tudja képviselni magát.¹⁰ Evidens, hogy a bázisdemokrácia nagyobb legitimitációt biztosító döntéshozatali mechanizmus, mint a képviseleti demokrácia.

A döntéshozatal hogyanja a foglaltházakban általában valamilyen konszenzus-alapú rendszer. Ez azt jelenti, hogy a tevékeny tagok egy rendszeres gyűlésen találkoznak, és megtárgyalják a különböző ügyeket. A napirend összeszedése után minden ügyben lehet megoldási javaslatokat előterjeszteni (proposition), amivel kapcsolatban a gyűlés résztvevői megfogalmazzák a fenntartásaikat (concern). Ezekre választ kell találni, és csak akkor emelkedik jogerőre a döntés, ha mindenki elfogadja (ez az u.n. konszenzus). Tehát a legegyszerűbb rendszerekben a döntést akár egyetlen személy is megvétőzhajta (block). Természetesen ez szintén csak kisközösségekben működik a megfelelő hatékonysággal, ahol egyrészt kevesebb ember vesz részt a folyamatban, másrészt létezik egy alapvető szolidaritás a felek között. Előnye, hogy a konszenzus alapú döntéshozatal esetében - szemben a szavazással - a demokrácia nem a többség uralma a kisebbségek felett. A képviseleti demokráciához hasonlóan itt is kialakulhat a kisebbség uralma a többség felett, vagyis elképzelhető, hogy néhány hangadó határozza meg a döntéseket. Ez részben egy elfogadott jelenség, részben a rákfene. Másrészt a vita természetesen könnyen elharapózhat, mégpedig háromféle módon. Először is, a felek egymás szavába vághatnak, párhuzamos beszélgetések

8 A technológiai fejlesztésekkel kapcsolatos demokrácia-kísérletekkel kapcsolatban Svájcot szokás emlegetni, ahol rendszeresen bocsátanak internetes népszavazásra különböző politikai kérdéseket (általában a bevándorlással témakörében). A helyi közösségek fontosságát hangsúlyozó demokrácia-reformok terén talán Hugo Chavez népi forradalma jár a legelőrébb. Venezuelában az új alkotmány kidolgozása során minden faluban és városi kerületben lakossági fórumokat tartottak, ahol megvitatták a terveket, és nagy hangsúlyt fektettek arra, hogy az állampolgárok megértsék és elfogadják az ország leendő alkotmányát. Franciaországban az Európai Alkotmánytervezetről szóló népszavazás előtt civil szervezetek széles koalíciója önerőből szervezett hasonló információs- és vitanapokat.

9 Ld. Hakim Bey: *Permanently Autonomous Zone*. A szerző nem ismeri el a szerzői jogokat, ezért minden szövege megtalálható az interneten.

10 A konszenzusos alapon működő bázisdemokratikus viták természetesen fejlesztik az kifejezőkészséget és a vitakultúrát. Az ilyesfajta kulturáltság fontosságára minden egyes lakógyűlés alkalmával komoly fájdalmak közepette kell emlékeznünk.

alakulhatnak ki és az egész megbeszélés káoszba fulladhat. Másodszor, a vita túlságosan hosszúvá nyúlhat, kifárasztva a résztvevőket és felemészte az időkeretet. Harmadszor, egy feltűnési viselkedésben szenvedő idióta folytonos hozzászólásaival és eszement javaslataival működésképtelenné teheti a gyűlést. Az említett veszélyek elkerülése érdekében a megbeszélés résztvevői általában moderátort választanak maguk közül, aki vezeti a beszélgetést. A moderátor ügyel a napirend és az esetleges időkeret (be)tartására valamint a fent említett zavarok elhárítására. Különösen tudatos közösségekben a moderátor feladata lehet az is, hogy ne engedje ugyanazokat az embereket sokáig beszélni, illetve a fontos kérdésekben kikérje a passzívabb résztvevők véleményét is. Ugyanezeket a radikálisan egalitáriánus elveket a nemi arányokra is szokták alkalmazni, hiszen a férfiak hajlamosak domináns pozícióra törekedni, ismételni magukat és újrafogalmazni partnereik ötleteit. A moderátor mellett az üléseket még kézjelek is segíthetik. Tapsolás helyett a jelenlévők feltartott-forgatott kézfejjel jelezhetik helyeslésüket, feltartott ököllel pedig blokkolási szándékukat jelezhetik. Egy malmozáshoz hasonló mozdulat azt fejezi ki, hogy az adott felszólaló túl hosszán beszél, ha pedig valaki a tenyerére mutogat, az azt jelenti: „térj a lényegre“. A kézjelek kiegészítik, vagy adott esetben helyettesítik a moderátort, enyhítve vagy felszámolva ezt az egy uralmi pozíciót is. Egyetlen speciális funkció szokott még lenni egy foglaltház megbeszélésen, mégpedig a titkár, aki valamilyen formában jegyzi az elhangzottakat. A jegyzőkönyv, az úgynevezett 'memó' rögzíti a döntéseket és fenntartásokat, valamint tájékoztatja a távolmaradottakat.

Mint a fentiekből látható, az anarchisták a politikailag aktív foglaltházak általános szervezői.

3. Politikai és szociális vetület

A foglaltház új alapokra helyezi a politikát, visszavezetve az emberi viszonyokra a jelenlegi technokrata vagy fundamentalista beállítottság helyett. Egy alternatív élet egy alternatív közösséget igényel. Ennyiben hasonlít a Magyarországon sokkal sikeresebben működő ökofalu mozgalomra, ahol szintén egy alternatív életmód a cél, de amíg a foglaltház nyílt politikai akcióként lép fel, az ökofalu kivonulás a társadalomból. Az egyik a hatalmi centrumok közepén próbál ellenállást kifejteni, a másik egy eszkéipista vállalkozás minél messzebb a hatalmi centrumoktól.

Hakim Bey, a foglaltház egyik teoretikusa megkülönbözteti az ellenállás technikáit és az eltűnés technikáit (amik tágabb értelemben szintén az ellenállás technikái). Ebből a

szempontból a foglaltházban nagyobb hangsúly van az ellenállás technikáin (ilyen a láthatóság, a tüntetés, a propaganda és a közvetlen konfrontáció), mint az eltűnés technikáin - a teljes öfenntartásra törekvő ökofalvak elzárkóznak a világtól, az agitatívabb foglaltházak ehhez képest nyitnak rá.

Ettől függetlenül mindkét ellenkulturális színtérre jellemző, hogy egy közösségre alapoz, és társadalomkritikáját is a közösség fogalmára - és annak hiányára - alapítja. Érdekes, hogy az ökofalvakban a közösség általában gyülekezetet jelent - a Krisna-tudat, a keresztény vagy más vallások tartják össze ezeket a közösségeket. A foglaltházak közösségei nem ennyire összetartóak és homogének, a nagy fluktuáció miatt nem is engedhetnék meg maguknak, hogy ilyen egységes ideológiákat tegyenek magukévá, hiszen ezzel rögtön kirekesztővé válnának. Másrészt, mivel közelebb vannak a hatalmi centrumokhoz, ezért az elnyomás közvetlenebb formáival kell megküzdeniük, így a helyi közösséget sokkal inkább a közös ellenség tudata tartja össze, vagyis az antikapitalizmus. Ez persze nem pusztán negatív viszonyulást jelent, csupán annyit, hogy nem egy mélyebb meggyőződés tartja össze a társaságot, hanem egy olyan gyakorlati probléma-komplexum, mellyel mindnyájan szembesülnek.

3.1 Politikai játszótér

Egy ilyen konszenzus-alapú döntéshozatali modellel működő közösség lehetőséget ad a politikai gyakorlat evolúciójára. A foglaltház egy olyan játéktér, ahol olyan irányelvek és szerveződési formák kerülhetnek kipróbálásra, melyek sokat tehetnek a jelenlegi politikai formák fejlődése érdekében. Előbb-utóbb elkerülhetlenné válik, hogy a politikusok valahogyan visszazerezzék szavazóik bizalmát, hiszen a közöny és a színvonaltalanság szinte ellehetetleníti a politizálást. Még a vezető politikusok beszédeiben és kampányaiban is visszatérő elem a pártpolika válsága. Egyre fontosabb tehát a különböző alternatívák kidolgozása. Ebben a foglaltház elméleti és gyakorlati értelemben is részt vesz. Egy politikailag aktív ifjúsági szubkultúráról van szó, amely a társadalom törzsfejlődése és a szocializálódó fiatalok egyedfejlődése szempontjából is fontos lehet.

3.2 Egyedfejlődés

A foglaltház az első hely, ahol a fiatalok szembekerülhetnek a politika alapvető kérdéseivel,

és autonóm személyiséggé válhatnak. A baráti közösségek általában kevesebb emberből állnak és kisebb célokat tűznek ki maguk elé, valamint széles körben felhasználják a társadalom által biztosított infrastruktúrát. A szocializáció fontos terepe a barátkozás, azonban nem kerül szembe olyan alapvető problémákkal, mint a hajlék, a táplálkozás, a rendfenntartás és persze a gazdaság kérdései, amelyek alapvetően meghatározzák a társadalmi berendezkedést. Másrészt az eleve adott hatalmi struktúrák, amibe az állami erőszakszervezet fejlődése legfontosabb szakaszában belekényszeríti a fiatalokat - az iskola, a hivatalok, az állampolgárság és a nemzeti ünnepek - nem adnak lehetőségeket a formák át- és újragondolására, ezért értelmetlen megértésére sem. Ezek a formák nem a megértést, hanem az elfogadást helyezik előtérbe. Például minden gyerek szembesül azzal, hogy a határon fegyveres őrök előtt kell igazolnia magát az útlevelel, tehát életveszélyes fenyegetéssel szabályozzák a mozgását, de a magyar alkotmány szövegével, amely rögzíti az erőszak alkalmazásának eszmei hátterét és elvi korlátait, valószínűleg haláláig nem találkozik. Arról persze nem is álmodhat, hogy megváltoztassa a rá vonatkozó szabályokat, ezért a rezignációt választja, és passzív, alávetett szerepbe kényszerül. Így szinte lehetetlen, hogy aktív állampolgárrá váljon.

A megértés természetesen az érdemi részvétel feltétele, mint a különböző népszavazások is mutatják. A fennálló hatalmi rendszerek tehát a részvétel helyett az alávetettség elfogadását támogatják.

Ezzel szemben a foglaltházban a fiatalok (és a többiek) szembekerülnek az élet megszervezésének, és egyáltalán az együttélésnek az alapvető kérdéseivel, ráadásul az ellenkulturális beállítódás serkenti őket, hogy kísérletezzenek, és ne a megszokott formákat termeljék újra. Maguknak kell kitalálniuk, milyen szabályok szerint éljék az életüket, milyen rendszerben takarítsák a WC-t, hogyan intézzék a kifestést, és így tovább. Mivel nincsen főnök, nekik kell kitalálni, hogy mit és hogyan csináljanak - felelős döntéseket kell hozniuk. A döntésekhez természetesen döntéshozatali mechanizmusokra van szükségük, és talán a legfontosabb tapasztalat a különböző modellek kipróbálása és fejlesztése. Ez a demokrácia gyakorlata, vagy ha úgy tetszik gyakorlása.

Mindent persze nem lehet megbeszélni, és előbb-utóbb mindenkinek kialakulnak a sajátos tevékenységi és felelősségi területei. Így tulajdonképpen a foglaltház keretei között folytatott tevékenység komplex készségfejlesztés. Olyan képességeket fejleszt, amit az álláshirdetésekből meg szoktak követelni a jó munkaerőtől: kommunikációs képesség, csapatmunka, egyéni döntéshozatal. A különbség csak annyi, hogy a foglaltház szocializációja természetesen veszi a részvételt a döntéshozatali folyamatokban, illetve csak

olyan kötöttségeket fogad el, amelyek megfelelően meg vannak indokolva és legitim döntések eredményei. Az Európai Unió legalábbis retorikájában és a pályázati rendszer egyes elemeiben "aktív állampolgárság" néven támogatja az ilyesfajta hozzáállás kialakítását.

A tolerancia és a nemzetköziség is olyan általános értékek, amelyeket a jelszavak szintjén minden magát demokratikusnak valló politikai szerveződés fontosnak tart. Ez igaz a foglaltház-mozgalomra is: Európa szinte minden fővárosában vannak foglaltházak, és általában minden nagyobb városban akad néhány. A házak között folyamatosan cserélődnek az emberek. Van, akinek az utazás életforma, van, aki csak világot akar látni. Mindenesetre a foglaltházakban mindig szívesen látják a betérőket, és az ingyenes szállás mellett általában nagyon olcsó étkezést is biztosítanak nekik. A legfontosabb azonban, hogy az utazók belépnek a közösségbe, és így a helyiek folyamatosan ki vannak téve a multikulturális élményeknek, hiszen külföldiekkel élnek együtt. Így nem csak arra nyílik alkalom, hogy megismerjék a külföldi kultúrákat, hanem arra is, hogy a helyi szokásokat a külföldi tapasztalatok tükrében újragondolják. Másrészt ez az infrastruktúra a komplementaritás logikáját követve arra is lehetőséget nyújt, hogy a szubkultúra tagjai olcsón utazhassanak, világot lássanak és tapasztalatokat gyűjtsenek.

Mivel a foglaltházban az élet olcsó és az emberek toleránsak, ezért a társadalom perifériájáról is bevonódnak emberek (őket hívják a szociológusok underclassnak - ez kb. annyit jelent, hogy már esélyük sincs), és velük is megtanulhatunk együtt élni, sőt, szerencsés esetben az elfogadó környezet hatására képesek beilleszkedni a közösségbe. A tolerancia és a széles látókör így egyértelműen pozitív értékeként jelennek meg, és szinte beleivódnak a fiatalok szellemiségébe.

A környezeti nevelésről már az zöld szubkultúra jótékony hatásának kifejtésekor esett szó, itt csak annyi, hogy ez is a gyakorlaton keresztül valósul meg, annak összes előnyével és nehézségével együtt.

Érdekes, hogy az adott körben mindezek a személyiségfejlesztő hatások minden bizonnyal nagyobb hatásokkal működnek, mint bármilyen külön erre a célra szervezett tábor, csereprogram vagy tréning. Ráadásul az ilyen mesterséges programokat az európai unió, az állam és a civil szféra finanszírozza, rettentő szervezési és anyagi erőforrásokat mozgósítva, míg a foglaltház gyakorlatilag nulla költséggel, önszerveződéen valósítja meg ugyanazokat a célokat. A nagyobb hatások fő oka természetesen a fent említett anarchista találmány, a konszenzus alapú bázisdemokratikus közösség: hiszen itt a döntéshozók pontosan tudják, hol és mire van szükség, így a rendelkezésükre álló minimális erőforrást optimálisan képesek kezelni. Minden, ami egy foglaltház fenntartásából az unióra, az államra és a civil

társadalomra hárul, az a szabadság megfelelő szintjének biztosítása. Nem mintha ezek a közösségek ne működneek még a legrosszabb körülmények között is, de a társadalmi hatás szempontjából nem mindegy, hogy egy bújkáló partizáncsapatról vagy titkos társaságról van-e szó, vagy egy nyilvános közösségről, aki nyíltan vállalhatja, hogy rákérdez mindenféle elfogadott társadalmi szabályra, és korunk uralkodó értékeit a valóságban is megpróbálja megvalósítani.

3.3 Törzsfejlődés

Törzsfejlődésen itt a társadalom fejlődését értem, szemben az egyes emberek fejlődésével. A foglaltház ilyen értelemben társadalmi kísérlet - szűken véve egy alternatív döntéshozatali mechanizmus próbája, tágabban pedig egy alternatív politikai vízió kibontása.

Miután a fejlett országok lakosságainak nagy része elvesztette a bizalmát a politikai szférában, és a képviselői demokrácia csődje nyilvánvalóvá vált - hiszen a választott kormányok a közvélemény határozott véleményét figyelmen kívül hagyva viselnek háborúkat - várható volt, hogy megnő az önszerveződés, mint társadalmi-politikai folyamat jelentősége. A 'grassroots' nem csak a politikai, hanem a gazdasági reklámozásban, sőt, az művészeti szcénában is újra aktualizálódott. A (módszereiket tekintve) progresszív pártok polgári körökkel és hasonlókkal próbálják újraszervezni reménytelenül elidegenedett és széttagolt szavazóbázisukat, a cégek a márkahűséget a személyesség mesterséges paródiájával akarják felkelteni („Gondolj rá úgy, mintha a barátod lenne.“). Ugyanakkor egyre inkább hangsúlyozniuk kell, hogy termékük „az igazi“, hiszen ma már az is közhelynek számít, hogy minden mű. Ma már nincs aranyfedezetünk a közkézen forgó pénzre, a valóság hitelét vesztette. Még a radikálisan eszképiista hackerkultúra is a fizikai világ felé fordult, illetve társadalmi kérdésekkel kezdett foglalkozni. A liberálisok és a szélsőjobboldal retorikáját keverő Tomcat, aki maga is a hackerkultúra alakja volt, most távirányítású tojásdobáló gépet szerkeszt a hídra a meglegfelvonulás ellen. Miután a világ egyre valótlanabb, a virtuális világ őslakosai egyre jobban kiismerik benne magukat.

A foglaltház ugyanezen folyamatba ágyazódik bele, ami Magyarországon sok év késéssel újra itt van. Újra, mert az állami szocializmus társadalmi kísérlete sem hermetikusan zárt térben zajlott, csak az általános elnyomás miatt a földalatti kultúrának nem volt alkalma rá, hogy a barlangokból a felszínre törjön. Éppen ez teremtette meg a lehetőségét annak, hogy vérbeli földalatti kultúra szerveződjön a szocialista országokban, igazi ellenkultúra, ami azonban pont ezért nem is volt igazi hatással a társadalmi változásokra. Jelenleg Magyarországon a foglaltház-mozgalom, és egyáltalán a késő kapitalista országokra jellemző kulturális jelenségek második nosztalgikus hullámát éljük, talán másodvonalbeli mozgalmárokkal. A második hullám azonban már nem átcsempészett nyugati áru. Ez

vámmentes import, ami sok mindent jelent, például azt is, hogy a földalatti mozgolódás felhallatszik a felszínre, vagyis nem csak ellenkultúra, hanem egyben alternatíva. A fősodorban ezt a romkocsmák jelentik, amik a foglaltház esztétikai jegyeivel dolgoznak (hiszen ezek a fent említett grassroots hullám mentén szintén divatba jöttek), gazdasági megoldásaiból viszont csak azokat veszik át, amelyek jól illeszkednek a kapitalizmus logikájába. Gondolok itt az alacsony költségvetésű belsőépítészetre, a guberált bútorokra, az ad-hoc térhasználatra, szemben a szolgáltatások önköltségi árával és az úr-szolga viszony felszámolásával a kiszolgáltatásban és a döntéshozatalban. Az Úttörő Áruház és az AK57 büféje mindezekben az elveken alapult - hogy mennyire nem illeszkednek ezek egy fogyasztói társadalomba, arra jó példa, hogy az AK57-ben kb. fél év alatt leépült a büfé-szolgáltatás, anyagi krízisbe sodorva a helyet.

Mindenesetre a foglaltház valamiféle társadalmi változásért kiált, aminek hangneme hasonlít a Porto Alegre-i folyamat radikálisabb hangadóinak szólamaira. A globalizáció-kritika szivárványkoalíciója itt is megtalálható, mint a 2. pontban felvillantott paletta mutatja, így a közös vízió nem jellemző, azonban ez nem akadályozza meg a koalíció tagjait a közös szabályok és akciótervek kialakításában. Ezekből a mozaikokból áll össze egy új világrend lehetősége, aminek legfőbb jellemzője az a magában semmitmondó szervező elv, hogy nem tartja legitimnek a jelenlegi társadalmi berendezkedést, és alternatívákat keres. A foglaltház az egyik olyan pont, ahol az alternatívák nem csak elméletileg, hanem gyakorlatilag is kidolgozhatóak, vagyis kipróbálhatóak, megvalósíthatóak, felmutathatóak. Az a tény, hogy ezek nem foglalhatóak egy kész megoldásokat kínáló kiforrott világképbe, pusztán annyit jelent, hogy egy elosztott szerkezetben fejlődő rendszer nehezen foglalható absztrakt tudományos elmélet alá. Más szóval az alternatíva elméleti semmitmondósága könnyen lehet, hogy a tudomány kritikája, mintsem a mozgalomé.

4. A foglaltház társadalmi intézményei

A 3. pontban kifejtettem, hogy milyen előnyökkel jár a foglaltház az egyén és a társadalom fejlődése szempontjából. Ezen a ponton rá kellene térnem arra, hogy a civil szervezetek szempontjából milyen előnyökkel jár az együttműködés a foglaltházakkal. Viszont az egyénnel és a társadalommal kapcsolatos érvek nagy része arra a pusztán tényre épült, hogy egy konszenzus-alapú bázisdemokratikus közöségről van szó. A civil szervezetekkel kapcsolatos érveléshez azonban ennél sokszínűbb és részletesebb alapra van szükség, ezért most a foglaltház, mint szubkultúra társadalmi intézményeivel, és az ezeken keresztül megvalósuló funkciókkal fogok foglalkozni, a civil szervezetekkel kapcsolatos érvelést pedig

a következő pontra hagyom.

A foglaltház ellenkulturális színtér, amit egy konszenzus-alapú bázisdemokratikus közösség működtet. Ez egy sajátos politikai rendszer. Mivel totális társadalmi alternatívára törekszik, bizonyos értelemben saját szociális hálót működtet, sőt, saját oktatási és kulturális intézményeket. Ezeket veszem sorra ebben a pontban. Fontos hangsúlyozni, hogy ezek igen esetlegesen és szórványosan valósulnak meg, és kevés olyan ideáltipikus foglaltház van, ahol a részletezett szokások és tevékenységek mindegyike megvalósul.

4.1 Szociális háló

A foglaltház ideológiájának egyik alappillére a lakhatáshoz való jog elismerése és elismertetése. Az általános vendégszeretet jegyében bárki tölthet néhány éjszakát a házban. Itt általában utazókról, turistákról, turnézó zenekarokról van szó, vagy olyan vidéki fiatalokról, akik néhány napot töltenek Budapesten. Ha valaki hosszabb időre be akar költözni a foglaltházba, akkor a gyűlés elé terjeszti a kérését. Mire a gyűlés elé kerül az ügy, addigra a közösség általában informális csatornákon keresztül már meghozta a döntést, kikérdezte az illetőt, lenyomozta a kapcsolatait, és legtöbbször valaki személy szerint is felelősséget vállalt az új lakóért. A formális döntéshozatal azért fontos, hogy elkerüljük a félreértéseket, illetve hogy emlékeztessük az új tagot, hogy mivel jár a bentlakás, kiknek tartozik felelősséggel. Másrészt általában ekkor lát először foglaltház megbeszélést, és itt konkrétan szembesül a döntéshozatal menetével és a szabályok eredetével. Akik a foglaltházba költöznek, azoknak kétféle motivációjuk lehet: vagy konkrétan a közösséggel akarnak együtt lakni, vagy rászorulóként költöznek be. Természetesen minden esetben a kétféle motiváció keverékéről van szó: aki pusztán rászoruló, az maximum futólagos kapcsolatba kerül a szubkultúrával; akit a mozgalom érdekel, az általában akkor költözik be, amikor erre más motivációja is van. A közösség igyekszik elkerülni a patronáló hozzáállást, ezért általában nem feszegeti a motiváció kérdését, inkább az embert próbálják megismerni. A beköltözés tehát nem a rászoruló joga, hanem mindenkit megillet. Ez ellentétben áll azzal, hogy a beköltözéshez formálisan a gyűlés hozzájárulása szükséges. Ideológiailag ez taktikai kompromisszumnak számít, hiszen a korlátozott erőforrásokból nem telik arra, hogy mindenkinek a szabadságát érvényesítsük. Ennek a problémának közösség általában tudatában van, és sokszor kerül elő érvként a vitákban. Másrészt nem hallottam még olyan magyar vagy külföldi példáról, hogy ne fogadtak volna be valakit egy egyébiránt nyitott rendszerű foglaltházban. Ha egy emberrel szemben fenntartások vannak, a közösség inkább megvárja, amíg azok beigazolódnak. Az új tag ezek után tulajdonképpen egy háztartásban él a többiekkel, és kiveszi a részét a

takarítástól a főzésen át mindenféle munkából, és ha addig nem, akkor nagy valószínűséggel a politikába is belekeveredik. A foglaltházak egyik sajátos intézménye a freeshop, ami tulajdonképpen egy ruhagyűjtemény, ami ruhaboltként működik. A különbség csak annyi, hogy a ruhák ingyen vannak, és a gyűjteményt bárki gyarapíthatja.¹¹

A rászorultság tehát elég tágan értelmezhető, így több intézményesült szokást is magában foglal. Egyrészt rászorultság, ha valakinek nincs hol laknia. Ekkor általában több segítségre van szüksége, mint a pusztai lakhatási gondjainak a megoldása. Ebbe a kategóriába hajléktalanok és menekültek tartoznak. A foglaltházban ételt, védelmet, szórakozást és közösséget találnak. Másrészt rászorultság az is, ha valaki utazik, és nem tud vagy nem akar megszállni egy ho(s)telben, nincs ismeretsége a városban. A foglaltházmozgalmon belül vannak, akik egész életükben vándorolnak, több-kevesebb időt eltöltve a különböző közösségekben. Ők rengeteg tapasztalatot gyűjtenek, és így terjesztik a know-howt és a „legjobb gyakorlatot“ („best practices“). Szinte minden fiatal, aki szorosabban kötődik a mozgalomhoz, tesz egy fél-egyéves európai körutat, hogy világot lásson, hasonlóan a XIX. század nyugat-európai arisztokratáihoz vagy mesterlegényeihez. Ez is egy olyan társadalmi intézmény, ami elfogadottá vált a foglaltházakon belül, ezért az ilyen vándoroknak megvan a helyük, tudják hova tenni őket. A 3.2-es pontban már írtam arról, hogy egy ilyen támogató légkör és infrastruktúra milyen értékes művelődési és személyiségfejlesztési eszköz. Itt újra elmondhatom, hogy a különböző ösztöndíjak, vagy a Collegium Hungaricum hálózat még elitista rendszerük ellenére is igen komoly erőforrásokat emésztnek fel, legalábbis összehasonlítva a teljes mértékben önszerveződő foglaltház mozgalommal, ami minimális erőforrásokból gazdálkodva sokszor többet tud adni egy-egy fiatalnak, mint egy féléves ösztöndíj egy ismeretlen és potenciálisan kényelmetlen közegben, ahonnan az ember még tovább sem állhat. Harmadrészt, a rászorultság lehet egyszerűen annyi, hogy az ember már nem akar a szüleivel lakni, és nincsen más megoldás az elköltözésre, vagy van más megoldás, de nem akarja lekötni magát egy albérleti szerződés vagy kollégiumi hely erejével, csak egy kis szabad levegőre vágyik. Az AK57-ben például olyan fiatalok is laknak, akik kiköltöztek a régi albérletükből, de még nem tudtak beköltözni az újba. Összefoglalva tehát a foglaltház szociális hálóját a periféria szolidaritását jelenti: hajlékot, ételmet és ruhát - szabadságot és biztonságot egyben.

4.2 Kultúra és propaganda

Egy vérbeli foglaltház szociális és kulturális központ egyben. Először is, a 2. pontban

¹¹ A Centrum Áruházban megnyílt rövidéletű foglaltház egyik legérdekesebb szolgáltatása a freeshop volt. A londoni Rampart Street nevezetű foglaltházban a freeshop szombatoként a nyílt utcán üzemel, és ruházati cikkek mellett könyveket, használati tárgyakat is forgalmaz. Őrizni szükségtelen, hiszen pont azért van kint az utcán, hogy bárki elvehesse vagy hozzátehesse ami kedve tartja.

felsorolt szubkultúrák mind rendelkeznek egy sajátos kulturális étellel, aminek színtere részben a foglaltház. Másodsor, a foglaltház folyamatos legitimációs harcban áll a többségi társadalommal, így szinte rákényszerül, hogy valamiféle értékeket mutasson fel, legyenek ezek akár szociális szolgáltatások, akár a kulturális termelés. Harmadsor, a foglaltház sajátos politikai beállítódásához hathatós propaganda társul, aminek legjobb eszköze szintén a kultúra. A totális ellenkulturális színhelyhez ezért hozzátartozik a kulturális szféra szinte minden hagyományos intézménye alternatív kiszerezésben, mint a könyvtár, a kiállító- és műterem, a koncert- és próbaterem, a mozi és a(z internet) kávézó. Ezeket a többségi társadalomban megszokott módon irodák és műhelyek egészítik ki. Vegyük sorra a különböző funkciókat, és nézzük meg, mi adja sajátos szubkulturális vetületüket.

Az AK57 műhelyében például barkácsoláshoz szükséges szerszámok, munkaasztalok, varrógépek és a gerilla-propaganda kellékei vannak. Itt lehet megjavítani, kicsinosítani, átalakítani a lomtalanított bútorokat, elvégezni a különböző karbantartási és felújítási munkálatokat, megvarrni az elszakadt ruhákat, vagy újakat költeni a szövet hulladékból. Itt működik a retextil műhely is, aminek keretében elhasznált anyagokból speciális kötelek, majd ezekből ruhák vagy bútorok készülnek. Az utcai művészetek (street art) alapanyagai a festékpátronok és más festékek, a stencil-fóliák és sniccerek, és persze a matricapapír. A gerillák és a művészek sokszor itt tervezik meg, készítik el(ő) és próbálják ki munkáikat. Az utcaművészeteknek teljesen otthonos közeg a foglaltház, a kiállítóterben már több ilyen témájú kiállítás volt. A punk szubkultúra csinálna magad mozgalmá számára szintén fontos a műhely. A zöld és anarchista aktivisták itt mindent megtalálnak, ami egy-egy utcai megmozdulás előkészítéséhez szükséges: például a transzparenskészítéshez szerszámokat, léceket és kartont, festékeket és elegendő helyet. A matricák, fanzinok és szórólapok felvágását vágógép könnyíti meg. A műhely büszkesége a kitűzőkészítő gép. Ezen részben a zöld mozgalom kampányaihoz készülnek kitűzők, megrendelésre: így már meg is térült az ára.¹²

A művelődés sajátos foglaltházbeli intézménye az infoshop. Az infoshop egy igen összetett komplexum lehet: először is házfoglaló információs központként működik, vagyis gyűjti a házfoglaló akciók felhívásait, dokumentumait, kezeli a potenciális célpontok adatait, és jogi felvilágosítást nyújt az érdeklődőknek. Ugyanilyen szolgáltatásokat adhat az anarchista vagy a zöld mozgalom megmozdulásaival kapcsolatban. A szélesebb ellenálló mozgalom bármiféle anyaga helyet kaphat a polcokon, akár helyben olvasásra, ingyenes elvitelre vagy megvásárlásra. Megtalálhatóak benne a hardcore punk szubkultúra (3.2) keretében leírt disztrók anyagai, úgy mint fanzinok, cédéék és kazetták, pólók és kitűzők. Az AK57 infoshop

¹²Másrészt az alapanyagokból mindenki gyárthat magának kitűzőt, illetve a helyi művészek munkáit is meg lehet venni.

mindezeket nyújtja, sőt, még szövetszatyrokot is lehet kapni a fenntartható bevásárlás jegyében. Az infoshop tehát - főleg külföldön, ahol nagyobb bázisra építhet - a mozgalmi infrastruktúra, a mozgósítás és propaganda talán legfontosabb része.

A könyvtárról egy külön dolgozatot is írtam, így itt csak összefoglalom az eredményeket.¹³ A könyvek a kultúra igazi megtestesítői, maga a gyűjtemény erős legitimációs erővel bír, fontos szerepe van a hagyomány folyamatosságában és a művelődésben. A könyvtár a külső megítélés számára bizonyítja, hogy a foglaltház értékeket képvisel, a helyi közösség pedig szintén megerősítést nyer ebből a gondolatból. A gyűjtemény általában két nagy részre osztható: egy általános célú gyűjteményre (szépirodalom, környezet és gazdaság, nyelvek és utazás, stb.) és egy mozgalmi könyvtárra. Sok foglaltházban van könyvtár, és sokkal kevesebben használják igazán.¹⁴ Szinte kultikus szerepet tölt be a foglaltházak életében, mint egy temető, ami a falu szélén, ám mégis közel őrzi az ősök szellemeit ábécé sorrendben, akik bölcs tanácsaikkal és erkölcsi támogatásukkal segítik az élőköt.

A kiállítótér a könyvtárral szemben egy sokkal aktívabb színtér. A foglaltházban olcsó és szabad(os) az élet, és ráadásul értékeli a kreativitást, tehát nagyon hasonlít egy művésztelepre. Léteznek kifejezetten művész-foglaltházak, műtermekkel és művészlakásokkal, ahol adott esetben még látogatókat sem fogadnak. Máshol a művészek jobban integrálódnak a közösségbe. Az egalitáriánus eszmék és a részvétel ideológiája természetesen rányomja a bélyegét a foglaltházak kiállítótermeire is: egyrészt a művek gyakran politizálnak, másrészt sok az amatőr/fél-amatőr kiállító. A művek sajátos életet élnek ezekben a terekben, gyakran a város alternatív képzőművészeti szcénájának elsőszámú és elsőrangú kiállítóhelye a foglaltház galériája, máskor éppen ellenkezőleg - a kiállítások megőrzik kizárólag szubkulturális jellegüket, és csak a közösség tagjai számára igazán élvezhetőek és értelmezhetőek. Általános szabály, hogy a kiállítások reagálnak a kiállítótér beágyazottságára és a speciális közönségre. Egy példa erre az AK57 galériájának egyik aktuális kiállítása, a Horizont Kutató Intézet logótarlata.¹⁵ Ez egy hat festményből álló sorozat, ami a HKI eddigi tevékenységét hivatott összefoglalni és dokumentálni. Minden egyes kép egy-egy projekt-csoportot foglal össze: a kapcsolódó dokumentáció montázsként borítja a felületet, erre került felfestésre az Intézet logójának a megfelelő variánsa, ami a projekt-csoportot hivatott jelképezni. A megnyitón a részvétel aktusaként egy hetedik kép készült, immár a falra festve: olyan logó, amely ötvözi a HKI és foglaltház jelképét. A kép háttérét alkotó montázst pedig a közönség alkothatta meg, belerajzolva/festve/ragasztva a

¹³ A dolgozat letölthető a honlapomról: hi.zpok.hu/maxigas.

¹⁴ A bécsi EKH többezer kötetes mozgalmi könyvtárhoz hasonlóan az AK57 könyvtárát is csak hébe-hóba veszik igénybe, annak ellenére, hogy a foglaltház bemutatásakor mindig megemlítik. Különböző sporadikus használati szokások azonban léteznek: például az idelátogató külföldiek általában nem túl felkészültek az adott ország turisztikájából, ezért értékelik a könyvtárban található idegennyelvű Magyarország és Budapest útikönyveket, magyar nyelvűkönyveket és térképeket. Ezeket sokszor más látogatók hagyták a könyvtárra.

¹⁵ Elektronikus katalógus: hi.zpok.hu/logotarlat/.

logó-festménybe. Ahogyan a könyvtár és az infoshop kettősségében a hivatalos alternatív intézmény és a szubkulturális reakció kettőse jelenik meg, úgy a galéria párja a mindenhol jelenlévő dekoráció. Míg a kiállítások megkövetelnek valamiféle átfogó koncepciót és a minőség valamiféle fogalmát, tehát valóban intézményesült intézmények, a dekoráció igazi urbánus népművészetként szövi be a falakat, megmutatva a spontán inspiráció és a közösségi alkotás felszabadító erejét, mentesen mindenféle intézményesített művész-szereptől. Mindenki hozzátéheti a magáét, ráadásul az eszközöket megtalálja hozzá a műhelyben.¹⁶

A társadalmi élet alapvető színhelye természetesen a kocsmá/kávézó. Mint a legtöbb dolog, ez is csináld-magad alapokon működik: az autonóm evés/ivás lényege, hogy az ember elmosogat maga után, és lehetőleg kiveszi a részét a bevásárlásból/főzésből is. Ezek után az önkiszolgálás és az önkéntes adomány már magától értetődő. Sok foglaltház tartja el magát a büfé bevételéből, de a tapasztalat azt mutatja, hogy ahhoz, hogy egy ilyen rendszer felesleget termeljen, kell valakinek állnia a pult mögött. Mivel a kocsmá sosem zár be, ezért egyszer csak nappaliként, konyhaként, ebédlőként szolgál. Megbeszélések vagy szerkesztőségi munka is folyhat itt, bár ezeknek a tevékenységnek jobban megfelel egy csendesebb hely, ami az AK57-ben a könyvtárszoba. A könyvtárszoba a budapesti foglaltházban egyszer csak klubhelyiség, infoshop és vetítőterem is - a szerencsés elrendezésnek köszönhetően ezek a funkciók jól megférnek egymással. Ahogyan a galéria a formálisabb alkotások bemutatótere, a könyvtárszoba a kocsmával szemben a formálisabb társadalmi tevékenységek helyszíne. A részvétel általában megbeszélésekkel és közös munkával jár, és nem csak a foglaltház közössége, hanem az ehhez kapcsolódó más entitások, hivatalos vagy nemhivatalos szervezetek, önképzőkörök veszik igénybe ezt a teret, ahol nagyobb elmélyülésre van lehetőség. Ugyanitt működnek a különböző filmklubok, a könyvtárhoz hasonló kettősségben: egyrészt aktivista filmek, másrészt a hagyományos filmkultúra termékei kerülnek terítékre, természetesen sajátos szempontok alapján értelmezve. A vetítőtermekhez az esetek többségében saját filmgyűjtemény is társul (az AK57-ben ez a könyvtár része), így ha éppen nincsen semmilyen program, akkor a közösség tagjai spontán kikapcsolódásként is tévézhetnek.

Az irodai és kapcsolattartási funkciók a foglaltházakban részben összefonódnak a közösségi terekkel, részben az infoshop és a számítógépterem szolgáltatásaira épülnek. A foglaltházak általában saját honlappal, újsággal (mint az Úttörő fanzin¹⁷) és programszervező gárdával rendelkeznek, a kommunikáció alapvető felületei azonban mégis magában a házban elhelyezett hirdetőablák, hiszen a potenciális közönség sporadikusan, de folyamatosan jelen van. Az irodai funkciókat azonban nem csak a szigorúan vett közösség tagjai használják, a bécsi EKH foglaltházban például az egyik vezető lap szerkesztősége üzemel.

¹⁶ Az utcai művészetek és a hasonló városi jelenségek népművészeti vonatkozásáról lásd a Ruga Negra szellemi és művészeti műhely honlapját: ruganegra.tk.

¹⁷ Elektronikus változata elérhető az indymedia.hu/foglalthaz oldalról.

Összességében tehát az ideáltipikus foglaltház egyben művelődési házként is működik, a tőle megszokott minimális költségvetéssel és maximális hatékonysággal (ld. a 3.2-es pontot).

A felsorolást néhány anekdotával egészíteném ki. A foglaltházban megforduló külföldiek és egyéb vendégek adományaikkal folyamatosan gyarapítják a gyűjteményeket és eszköztárakat. Az sem ritka, hogy egy-egy átutazó művészt meghílet a hely, és önálló kiállítást rendez a galériában.¹⁸ Az AK57-ben létezik egy speciális intézmény, ami tulajdonképpen a vendégek szerepét tölti be: a külföldieket mindig megkérjük, hogy írjanak egy szótárt, amiben anyanyelvük leghasznosabb kifejezéseit foglalják össze, angol vagy magyar fordítás kíséretében. Ezeket a szótárakat a WC falán gyűjtjük. Így minden társaság mentalitása mementóját hagyja az AK57-ben. Személyes kedvencem a következő hasonlat: „olyan szép, mint egy égő börtön“ - amit természetesen egy francia hagyott hátra.

Még egy olyan burzsoá kapitalista intézmény is, mint az árverés, képes megtalálni a helyét a foglaltházban: az AK57 egyik szolidaritási bulija keretében a Horizont Kutató Intézet árverést rendezett a Centrum Áruház elfoglalása során eltulajdonított tárgyakból, amik mára kultikus értékkel bírnak a mozgalmon belül.

Mivel a foglaltház tulajdonképpen nem ezeknek az intézményeknek és funkcióknak az összessége, hanem egy olyan nyitott tér (akár köztér), ahol a társadalmi aktivitás ilyen és ehhez hasonló szokásokat és tereket termel ki, még végtelenségig sorolhatnám a lehetőségeket. Azt gondolom azonban, hogy az eddig leírtakból kiviláglik, hogy a többségi társadalom intézményeit hogyan adoptálja egy ilyen közösségi alapú ellenkulturális színtér.

5. A foglaltház és civil szervezetek kapcsolata

A dolgozat folyamán amellezt érveltem, hogy a civil társadalom sokat tanulhat a foglaltház mozgalom tapasztalaiból. Továbbá bemutattam, hogy a civil szervezetek gyümölcsözően együttműködhetnek a foglaltházakkal. Nyugat-Európában a foglaltház mozgalom jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy az alternatív mozgalom a fősodorba került. Ennek oka, hogy a foglaltházak az állampolgári önszerveződés, az alulról jövő kezdeményezések és a polgári engedetlenség hosszútávon sikeres, látható példái a modern kapitalista nagyvárosok szívében.

Magyarországon azért különösen fontos az autonóm tevékenység, mert maga a civil társadalom állami támogatással teremtette meg magát, és még jelenleg is jelentős állami

¹⁸ Az AK57 galériájáról és a foglaltházról, mint a jövő múzeumáról egy külön dolgozatot írtam, ami letölthető a honlapomról: hi.zpok.hu/maxigas/. A kiállítások részletes listáját és a külföldi művészek motivációját a lásd a dolgozatban. A mellékletekben fényképes dokumentációt is adok.

támogatással működik (ellentétben pl. a nyugati társadalmakban érvényesülő széleskörű lakossági támogatással), ezért nehezen tud olyan értékeket képviselni, amelyek szemben állnak a felülről jövő ideológiával. Az INFONIA Alapítvány legújabb felmérése szerint a magyar civil társadalom legfontosabb problémája az önbizalomhiány, aminek eredményeképpen a megoldásokat felülről várja.¹⁹ Ezért a legfontosabb fejlesztési munkát az emberek képzeletében kell elvégezni, hogy felismerjék: nem kell vezetőikre várniuk - önnállóan is tehetnek a problémáik megoldásáért.²⁰ Ezt a direkt megközelítést képviseli a foglaltház.

A foglaltházak és a civil szervezetek együttműködésével kapcsolatban néhány konkrét példát emelnék ki. A Rügyecskék Alapítvány globalizációkritikus környezetvédő szervezet, ami többek között a szelektív szemétyűjtéssel is foglalkozik. Egyik tagjukon keresztül segítenek a szemét megfelelő elhelyezésében. A szelektív szemétyűjtő az AK57-ben egy plafonig érő polcrendszer, különböző feliratú ládákkal és dobozokkal, rögtön a bejárat mellett - vagyis eléggé robosztus és nagyomis szem előtt van. Így nem csak a közösség fenntarthatóbb szemétkézeléséhez járul hozzá, hanem bárki betérő számára demonstráció és felhívás a szelektív szemétyűjtés és a hulladékcsökkentés mellett. Továbbá az AK57 infoshopban megtalálhatóak a Rügyecskék anyagai is, akár helyben olvasásra, akár megvásárlásra. Nem mintha sokat eladnánk belőle, de a Rügyecskék mégis megjelenik a köztudatban, és a közönség a munkájukkal is találkozik.

Egy hajléktalanokat segítő csoport, „Az utca embere“, hetente tart megbeszélést az AK57-ben. Akcióikban a foglaltház közösségére is számítanak, és amikor a foglaltház egy szokatlanul nagy villanyszámla miatt bajba került, kiségtették a költségvetést. A Zöld Fiatalok olyan ökopolitikai szervezet, amit egy erős közösség működtet. Ezért a megbeszélések mellett szükségük van informális összejövetelekre, ahol közösségi életet élhetnek, megbeszélhetik az aktuális ügyeket és bevonhatják az új tagokat a társaságba. Ezért indították el a Zöfi Szalont, ami egy péntek esti kollektív kocsimázás, néhány napirendi ponttal megfejelve. Az italbeszerzést és a pultot a foglaltház közösségével együtt szervezték, és a bevétel az AK57 kasszáját gazdagította. Így egyszerre segítették a helyet, erősítették meg a saját értékeiket, éltek közösségi életet és szórakoztak. Bekapcsolódtak a foglaltház

¹⁹ A kutatásról a SzocHáló elnevezésű társadalomtudományi portál számolt be: szochalo.hu/index.php?p=news&news_id=4860.

²⁰A pusztá lobbizás nem vezet sehova, hiszen a civil társadalomnak nincsen olyan elismertsége, hogy pusztá tekintéjével vagy szakmai tudásával nyomást gyakoroljon a döntéshozókra. Csak akkor lehet sikeres a nyomásgyakorlás, ha a vezetőket megelőzve a civilek olyan taktikai helyzetet teremtenek, amiben kérésük elfogadásából politikai tőke kovácsolható. Az autonóm tevékenység és a polgári engedetlenség így egy lobbista állásponton belül is a nyomásgyakorlás leghatékonyabb eszköze marad.

vérkeringésébe.

A már említett londoni LARC-ot, vagyis Londoni Aktivista Ellátó Központot (London Action Resource Center) kifejezetten azért hozták létre, hogy segítse a civil szervezeteket és magát a mozgalmat. A kicsi, kétemeletes épület földszintjén előadóterem és teakonyha van, az első emeleten könyvtár, a másodikon pedig gépterem és tetőkert. Nem lakik benne senki, és mindössze hetente két nap nyit ki néhány órára. A hivatalos nyitvatartási időn kívül azonban rengeteg megbeszélés, képzés és más háttérmunka folyik benne; a programszervezőknek saját kulcsa van. Számptalan kisebb hivatalos vagy nemhivatalos civil szervezet használja a LARC által nyújtott szolgáltatásokat, a költségeket pedig aszerint osztják meg, hogy kinek milyen anyagi lehetőségei vannak, így nem kell külön irodát üzemeltetniük.

A foglaltházban nagyon egyszerű programokat szervezni, vagy erőforrásokat lefoglalni: általában egy táblázatba kell beírni a témát és az időpontot, vagy esetleg egy koordinációs személlyel vagy gyűléssel egyeztetni. A foglaltházban folytatott civil munka során lehetőség van arra, hogy a különböző szervezetek, csoportosulások kötetlen formában, a mindennapi munka során megismerjék egymást, közös projekteket dolgozzanak ki, vagy csak egyszerűen javítsák az együttműködésüket. A civil társadalmon belül általános probléma, hogy a hasonló tematikájú kezdeményezések sem mindig találkoznak össze, a hasonló területeken dolgozó emberek nehezen találják meg egymást, és mivel nem mincsenek egymással mindennapi kapcsolatban, az együttműködést célzó találkozók ritkán vezetnek operatív eredményre. Természetesen a foglaltházak a saját szubkultúrájukhoz közel álló programokat vonzzanak, de ugyanakkor bármilyen programot képesek a saját képükre formálni. Másrészt azokat a programokat vonzzák, amelyek profitálnak a foglaltház informális szervezési viszonyaiból - vagyis nem gördítenek felesleges akadályokat a programszervezők elé. Ilyenek a többé-kevésbé illegális programok (mint pl. egy filmvetítés megfelelő jogdíj megfizetése nélkül), vagy bármilyen más tevékenység, ami kilóg a művelődési házak követelményrendszeréből.²¹ Bármilyen program számíthat a helyi közösség támogatására és potenciális részvételére, valamint a speciális milieun keresztül könnyen megszólítható a fiatalság.

Annak ellenére, hogy a foglaltház radikális ideológiával és markáns arculattal rendelkezik, vagy talán éppen ezért, rengeteg különböző lehetőséget nyújt a részvételre. A kocsmázástól kezdve a művelődésen és a munkán keresztül a világmegváltásig bármilyen tevékenység hozzátehet valamit, és senkitől nem követeli meg az elköteleződést. Van, aki csak a felesleges

21 Középiszolás éveimben például hétvégenként rendszeresen jártam szerepjáték klubba a Pestimrei Közösségi Házban. Kedves és karizmatikus klubvezetőnk a művelődési ház alkalmazottja volt, mégsem sikerült megoldani, hogy a délután kettőkor kezdődő klub addig tartson, amíg a kultúrház közönségének játékkedve. Mivel egy szokásos szerepjáték ülés sokszor tizenkét órán keresztül tartott, este tízkor át kellett vonulnunk egy-egy barátunk otthonába, ami lényegében feleslegessé tette a közintézményt, és sok kényelmetlenséget okozott nekünk. Végül diadalmaskodott az önszerveződés, és eleve magánlakásokon találkoztunk, viszont ez rengeteg hátránnyal és felesleges kényelmetlenséggel járt.

bútorait tárolja a foglaltházban, és van, aki az életét teszi fel a vállalkozásra. Az a fontos, hogy egy ilyen hely bármilyen felesleges erőforrást képes kiaknázni, meglepően sokféle problémát megoldani, és számtalan elképzelhető tervet előremozdítani.

8. Konklúzió

Összefoglalva: a foglaltház kulturális gyakorlat, nyilvános politikai akció, anarchoid mozgalom, konszenzusos alapokon működő bázisdemokratikus közösség, és egy sajátos ellenkulturális színtér. Olyan speciális szimbolikus intézmények és konkrét funkciók komplex halmaza, amelyek egyaránt szolgálják az egyéni, a kisközösségi és a szélesebb társadalmi fejlődést, a rehabilitációt és a fejlesztést. A szabadság és az autonómia nyitott fellegvára, amely hihetetlen befogadókészséggel és rengeteg kapcsolódási lehetőséggel rendelkezik. Szabadgyök.

Dunajcsik Péter Maxigas
maxigas@anargeek.net
A szerző a Horizont Kutató Intézet munkatársa (hi.zpok.hu)

A szöveg aktuális elektronikus változata letölthető a szerző honlapjáról: hi.zpok.hu/maxigas.
A szöveg a szerző feltüntetésével bármilyen formában felhasználható.
A szerzői jogi részletekről a Creative Commons Attribution licensze rendelkezik: creativecommons.org.